

KARL R. POPPER

THE WORLD OF PARMENIDES

Essays on the Presocratic Enlightenment

Routledge, London in New York 1998, 305 str.

Knjiga Karla R. Popperja *Parmenidov svet* je zbirka desetih esejev z dodatkom in je bila izdana posthumno. Domnevamo lahko, da bi jo sam Popper urenil drugače, kot jo je zastavil leta 1993. Zato se moramo vzdržati preostre kritike glede zaporedja esejev, ki je krivo, da je ponavljanje nekaterih esejev zaradi obravnavanja enake, če ne že kar iste tematike, preočito, branje pa manj privlačno. Tu mislimo predvsem na tretji, četrti in peti esej¹, kjer teče razprava v glavnem o tem – resda vsakič v različnih kontekstih in z drugačnega zornega kota – v kakšnem odnosu sta med seboj pot Resnice in pot Videza ali Domneve, kot jo imenuje Popper, o naravi teh poti in problemih, ki iz njiju izhajajo. Preden preidemo na prikaz glavnih tez knjige, velja nekaj besed nameniti še naslovu knjige. Naslov jasno napoveduje tematiko, s katero se v tej knjigi ukvarja Popper, ko v izbranih esejih podaja svojo interpretacijo nekaterih antičnih filozofov kot so Parmenid, Ksenofan, Heraklit in drugi. Podnaslov knjige *Eseji o razsvetljenstvu predsokratikov* pa odraža posebnost knji-

ge, ki je v tem, da uporablja Popper interpretacijo antičnih besedil kot podkrepitev temeljne teze svoje spoznavno-teoretske zastavitve. Knjigo zato ni priporočljivo brati brez predhodnega poznavanja nekaterih ključnih Popperjevih del, npr. *Domneve in ovržbe*, *Odprta družba in njeni sovražniki*, *Logika znanstveneга odkritja*. Avtor se namreč v esejih ne prestando sklicuje nanje, razumevanje nekaterih esejev (predvsem sedmega: »Onkraj iskanja nespremenljivosti« in začetek desetega eseja: »Zaključne opombe o podpori in protipodpori: kako induktivna metoda postane protiinduktivna metoda in se *epagoge* sprevrže v *elenchus*?« pa je brez predhodnega poznavanja obravnavane tematike – obsežnim opombam navkljub – otežkočeno, če ne že onemogočeno. Knjiga, ki jo imamo pred seboj, torej ni uvod v neko čisto novo tematiko, drugačno od tistih, ki smo jih pri Popperju sicer vajeni. Kot že v svojih prejšnjih tekstih, npr. v *Odprti družbi*, Popper tudi skozi te izbrane eseje prikazuje svoje metodološke ideje. Tudi tokrat ostaja predvsem epistemolog (kar je razvidno tudi

¹ Tretji esej nosi naslov »Kako lahko luna osvetli Parmenidovi dve poti (I)«. Sledita mu četrti esej z istim naslovom iz 1989 leta in peti esej z naslovom »Ali lahko luna osvetli Parmenidove poti?«.

iz naslovov podpoglavij posameznih esejev), ki skuša na eni strani predstaviti svoje branje fragmentov njemu najljubših filozofov zgodnjegrškega obdobja; na drugi strani pa na podlagi tega branja podkrepiti svoje temeljne spoznavnoteoretske zastavitve. Poskus prikaza kontinuitete znanosti po metodi domnev in ovržb tako ni le glavni poudarek Popperjeve knjige, temveč tudi rdeča nit, ki zbirko esejev povezuje z ostalim Popperjevim opusom.

Omejili se bomo na prikaz nekaterih stališč Popperjeve interpretacije antične filozofije, ki obsega tako predsokratike (od Talesa pa vse do Heraklita) kot tudi Platona, Sokrata in Aristotela. Popper skuša skozi vse eseje, v katerih se ukvarja s Parmenidom, poudariti njegovo pomembnost s tem, da ga ima za enega prvih spoznavnih teoretikov (po leg Ksenofana), radikalnega monista, ljubitelja znanosti in iznajditelja prvega deduktivnega dokaza. Vprašanje, ki si ga zastavlja bralec, je seveda, kaj skuša doseči Popper s tem, da prikazuje Parmenida predvsem kot kozmologa. V šestem eseju z naslovom »Parmenidov svet: opombe na Parmenidovo pesnitev in njen izvor v antični kozmologiji« se namreč Popper trudi rehabilitirati podobo Parmenida kot znanstvenika, s katero nadomešča običajno predstavo o Parmenidu kot pesniku, ki je doživel mistično izkustvo in od boginje prejel resnico o svetu. Pri tem poudarja pomembnost odkritij, do katerih naj bi prišel kozmolog Parmenid: odkritje Luninih men ter postavitev teorije o sferičnosti Zemlje in Lune. Čeprav obe odkritji temeljita na napačnem opazova-

nju, sta po Popperjevem mnenju kljub temu pomembni, ker sta nastali na podlagi kritičnega presojanja in popravljanja teorij predhodnikov (Talesa, Anaksimandra in Heraklita). S predhodniki povezuje Parmenida prepričanje, da obstajata dveh vrsti vednosti, popolna, ki je ljudem nedosegljiva, dostop do nje pa imajo le bogovi, in nepopolna, človeška vednost. Po Popperjevem mnenju se Parmenid ločuje od svojih predhodnikov kot začetnik tradicije, po kateri sta kozmologija in znanost načina iskanja skrite resničnosti – stvari v sebi² za svetom videza. Ksenofanova ugotovitev, da je človeško znanje zgolj ugibanje, je za Popperja zelo pomembna, saj vidi v njej anticipacijo svoje epistemologije. Opirajoč se na Ksenofanovo kategorizacijo vednosti, izpelje Popper v tem eseju lastno spoznavnoteoretsko tezo, ki se glasi: »Vse znanstvene teorije so miti; znanstvene teorije ostanejo hipotetične, pod vplivom kriticizma pa postanejo vse boljši približek (skriti) resničnosti.« (116). Na podlagi te in še nekaterih drugih predpostavk, ki jih utemeljuje s svojstvenimi prevodi, zagovarja Popper stališča, da je Parmenid najprej skonstruiral (in zagovarjal) kozmogonijo poti Videza, nato (pod vplivom Ksenofanovega kriticizma) podvomil vanjo in jo končno zavrnil kot iluzijo. Popper opira svoje stališče, kot smo že omenili, predvsem na svoje prevode, v tem primeru na prevod fraze *eidota phota* z »izkušen človek«. Iz tega prevoda Popper izpeljuje, da je bil Parmenid, preden je od boginje prejel razodetje o obstoju gotove vednosti, kozmolog, izkušen »popotnik« na poti Vide-

² Popper se strinja z Burnetom, da gre tu za aluzijo na Kanta. Aluzija po njegovem mnenju ni anahronistična, saj trdi, da moramo Parmenidove stvari-v-sebi razumeti kot vsebovane v prostoru. Po Popperju lahko Parmenida zaradi njegovega jasnega razlikovanja med videzom in resničnostjo obravnavamo kot Kantovega predhodnika.

za. Izmed Popperjevih prevodov, ki so v nasprotju z uveljavljenimi prevodi, velja omeniti še njegovo prevajanje fraze *eoikota tois eutomoisi* kot »podobnost resnici«. Na tem prevodu utemeljuje Popper svoj odgovor na vprašanje, čemu je boginja pot Videza sploh vključila v sklop svojega razodetja – zaradi tega meni Popper, ker gre za dober približek resnici.

Popper se pri svojem poskusu rehabilitacije Parmenida kot znanstvenika ne opira samo na njegovo kozmologijo. V sedmem eseju spregovori tudi o t. i. postparmenidovski doktrini, po kateri »je znanost omejena zgolj na iskanje nespremenljivosti...« (154). Gre za nauk, ki je po Popperjevem mnenju »...določal meje znanosti celih štiriindvajset stoletij« (154). V podporo svoji tezi navaja Weylovo razlago relativnostne teorije, ki vodi po njegovem mnenju k interpretaciji »parmenidovskega« zaprtega bloka univerzuma. Weyl namreč, podobno kot Parmenid, razume spremembo zgolj kot iluzijo. Sprememba, kot pravi, »...v štiridimenzionalni objektivni realnosti ne obstaja; je zgolj iluzija, ki je posledica našega (zmotnega) zaznavanja.« (166). Weylova razlaga je tako po Popperju dokaz za to, da nekatere moderne teorije, ki obravnavajo relativnost prostora in časa (Boltzman, Schrödinger idr.), razumejo vesolje kot zaprto in vseskozi determinirano. Osnovo za takšno interpretacijo vesolja pa je po Popperjevem mnenju ponudil že Parmenid s svojo kozmološko razlago. Popper (post)parmenidovske doktrine kot inačico racionalizma, ki deterministično razlaga univerzum, zavrača z utemeljitvijo, da so argumenti za determinizem prešibki. Namesto tega zagovarja zdravorazumski pogled,

po katerem je prihodnost v vsakem časovnem obdobju odprta.

A Popper ne želi »popraviti« le Parmenidove podobe. Prav tako skuša na novo brati tudi Ksenofana in opozoriti na njegovo veličino – predvsem mu želi povrniti izgubljeno vlogo pri dosežkih, ki naj bi bili v resnici njegovi, kasneje pa so jih pripisali komu drugemu ali pa so jih preprosto pozabili. V svojem drugem eseju (ki je nedokončan; gre za »sestavljanko« odlomkov iz že objavljenih tekstov) predstavi bralcu Ksenofana kot začetnika grškega razsvetljenstva (v tem naj bi bil predhodnik ideje, da se je treba boriti proti mrčnosti in za resnico, da je treba pisati jasno in skromno, biti kritičen do družbe), kot prvega kritika antropomorfizma in moralista. Popper mimogrede poda še kritiko sodobnega epistemološkega pluralizma in se med »...neumnostjo, izraženo v sloganu 'Vse gre!'« (54) in med moralizmom Ksenofanovega tipa odloča za slednjega. Brez dvoma pa je pri Popperjevem prikazu Ksenofanove podobe najbolj zanimiva njegova interpretacija Ksenofana kot spoznavnega teoretika: po Popperjevem mnenju je Ksenofan namreč prvi zagovornik domnevne vednosti. Ksenofan naj bi prvi prišel do ugotovitve, da je človeško znanje zgolj domnevno, da predstavlja zgolj približek resnici, vendar kljub vsemu prinaša napredek. Iskanje napak preko metode kritičnega diskurza je po Ksenofanu koristno, saj pripomore k izboljševanju »starega« znanja in s tem k boljšemu približku (objektivni) resnici, ki pa je človeku nedosegljiva – glede tega je Ksenofan po Popperjevem mnenju še »tradicionalist«.

V drugih esejih se Popper razen s predsokratiki ukvarja še s Sokratom,

Platonom in Aristotelom. Tako že v uvodu zoperstavi nauka Sokrata in Aristotela; Sokratov *elenchus* (tj. dokazovanje nasprotnikove nevednosti s pomočjo konkretnih primerov, ki služijo kot eksperiment) postavi nasproti Aristotelovemu induktivnemu dokazu (*epagoge*). Popper tu spodbija splošno sprejeto mnenje o tem, kdo je bil utemeljitelj induktivne metode in skuša pokazati, da je Sokratu izum induktivne metode »podtaknil« Aristotel. Glede tega problema je zanimiva njegova teza, da »... Aristotel ni prevzel odgovornosti za svoje odkritje, ker se je zavedal, da je njegova interpretacija vednosti precej bližju Protagorovi, katerega mnenje, da človeška vednost ni dosegljiva, ni priznaval« (4). Aristotel s svojo teorijo o gotovi vednosti (ki je dokazljiva) tudi dokončno prekine s tradicionalnim razlikovanjem med božjo vednostjo in človeškim ugibanjem, kar Popper poveže s koncem predsokratske kozmologije. Aristotelu se Popper posveča še v fragmentarnem dodatku, kjer ga med drugim zanimajo njegova odkritja na področju matematike. Matematika oz. geometrija pa je tudi tema Popperjevega devetega eseja »Platon in geometrija«. S predsokratiki – od Talesa do Parmenida – se Popper ukvarja še v svojem prvem eseju »Vrnitev k predsokratikom«. V osmem eseju³, ki nosi naslov »Opombe o predzgodovinskem odkritju sebsta in o problemu telo-duh v antični grški filozofiji« Popper – kot že tolikokrat poprej – predstavi svoje poglede na problem telo-duh. Temeljna teza tega eseja je trditev, da so bili »... vsi misleci do Descartesa, vključno z njim,

o katerih poziciji znamo povedati kaj določenega ... interakcijski dualisti ...« (227).

Mnogo tveganih trditev, ki odlikujejo Popperjevo knjigo, smo pustili ob strani, nekatere izmed njih zato, ker jih zaznamuje izrazito spekulativna naravnost. Takšna je na primer njegova hipoteza o domnevni Parmenidovi barvni slepoti. Hipoteza naj bi po Popperju (kljub svoji spekulativni naravi in ne-preverljivosti) dobro razložila neko drugo Parmenidovo postavko, po kateri »... svet videza ni posledica čutov, pač pa človekovega poimenovanja stvari« (125). Ali pa teza, po kateri je Parmenidova »boginja« pravzaprav njegova slepa sestra, ki naj bi ga seznanila z neresničnostjo vidnega sveta. Tovrstne hipoteze nemara res pripomorejo k rehabilitaciji Parmenidove podobe znanstvenika, vendar jih je prav zaradi njihove spekulativne narave težko kritično oceniti in jim pripisati vrednost, ki jim pripada. Tega se je navsezadnje zavedal tudi Popper sam, saj nas v zanj značilnem racionalnem duhu nenehno opominja in poudarja domnevno naravo vseh svojih uporabljenih tez. Hkrati nas spodbuja h kriticismu, vendar ne h kakršnem koli: k takšnemu, ki bi razložil še več.

Naš prikaz Popperjevega dela *Parmenidov svet* lahko sklenemo z ugotovitvijo, da gre za delo, ki nas prepričuje, da je moč hipoteze odvisna od tega, koliko in kako dobro uspe stvari razložiti, pa naj izgleda še tako nenavadna in drzna. Temu primerna je tudi Popperjeva interpretacija antične filozofije, ki jo odlikuje predvsem nov način njenega

³ Esej je vzet iz knjige *Sebstvo in njegovi možgani: argument za interakcionizem*, ki jo je Popper napisal skupaj z J. Ecclesom (1977), in sicer iz 3. izd., London 1990. Esej se od izvirnika neznantno razlikuje.

branja. Skozi postavitev nekaj izjemno drznih hipotez nam Popper prikazuje kontinuiteto in razvoj znanosti od pred-sokratikov do modernega časa. Knjiga *Parmenidov svet* je delo, ki zahteva dobro poznavanje tako antične filozofije kot tudi moderne znanosti. Njena glavna odlika so tvegane hipoteze, ki jih

Popper v večini primerov konsistentno povezuje s svojimi glavnimi spoznavno-teoretskimi tezami, po drugi strani pa so tudi možen povod za različne kritike. V kolikšni meri bi slednje zadostile Popperjevemu pogoju po večji razložljivosti, pa bo moral bralec presoditi sam.

Teja Oblak